

mi národy, ale i jejich mírová koexistence, spojená s infiltrací germánského živilu do římských vojenských i civilně-administrativních struktur; 2/ rozvoj státní a sociální organizace u Germánů s využitím některých římských forem a zkušeností v jednotlivých sférách společenského života; 3/ christianizace Germánů v jejich různých podobách – ariánské u Vandalů, katolické u Franků; 4/ prolínání královské a církevní moci v germánských státních útvech.

Vývojem nedotčena nezůstala ani kulturní sféra, jejíž výraznou složku představují vznikající pověsti, hrdinské příběhy, zvláště legendy o mučednících, a v neposlední řadě „barbarské“ zákony, které se ve své věcné a historické interpretaci stávají důležitým pramenem k hlubšímu poznání stavu společnosti v různých oblastech raně středověké Evropy.

Názornost výkladu zvyšují v knize J. Bednařikové vhodně vybrané ilustrace i četné schematické mapky. Trebaže dílo vzniklo jako výsledek autorčina badatelského úsilí, musela se jeho publikace obejít bez vědeckého poznámkového aparátu. Jen do jisté míry jej nahrazuje bohatá bibliografie (s. 389-394). Orientaci v textu usnadňují rejstříky, citlivě rozdělené na jména osob, kmenů a národů a na zeměpisné pojmy.

Prés rozsáhlost – a obzvláště sledované publikace neřekla její autorka k zpracovávané tematice vše, co k ní říci mohla, a chystá se proto v budoucnu zabývat i dalšími účastníky velkého stěhování národů. Půjde nepochybně o užitečný doplněk k publikaci, kterou je třeba ocenit jako první českou monografii věnovanou historickému ztvárnění stěhování národů a počátkům evropského středověku zpracovanou na vysoké vědecké úrovni.

Jan Burian (Praha)

AURELIUS AUGUSTINUS, **Křesťanská vzdělanost. De doctrina christiana.**

Přeložila JANA NECHUTOVÁ.

Praha, Vyšehrad 2004, 232 s. ISBN: 80-7021-740-5.

Dílo Aurelia Augustina představuje díky své tematické rozmanitosti, díky teologické závažnosti a mnohdy i originálně přístupů či zpracování jeden z vrcholů latinské patristiky a ostatně křesťansky orientovaného písemnictví i křesťanské filozofie vůbec. Tomu odpovídá také pozornost, jaká je Augustinovi (právem) věnována. Poněkud vyhrcočeně lze říci, že kulturní vyspělost toho kterého národa v rámci naší evropské židovsko-křesťanské civilizace lze poměřovat tím, kolik z díla tohoto největšího církevního otce Západu je čtenářům dostupno v národním jazyce. Viděno tímto prizmatem si české země v posledních letech výrazně polepšily, vždyť od roku 2000 vyšly čtyři augustinovské tituly, které přinesly český překlad celkem osmnácti Augustinových děl.¹ K nim se nyní přidala

¹ AURELIUS AUGUSTINUS, *Říman, člověk, světec*, přel. RADISLAV HOŠEK, Praha 2000 (obsahuje: *Nebriديوi, Proti Felikovi, O svobodném rozhodování, Žalm proti donatovcům, Proti nositeli roztržky Crispinovi, O dobrou manželském, O věštění démonů, Marcellinovi, Dopis o milosti Boží*); AURELIUS AUGUSTINUS, *O pořádku. O učitelích*, přel. KAREL SVOBODA, in: KAREL SVOBODA, *Estetika svatého Augustina a její zdroje*, z franc. orig. přel. PETR OSOLSOBĚ, Praha 2000; AURELIUS AUGUSTINUS, *O lži a jiné úvahy*, přel. IVAN NYKEL, Třebíč 2000 (obsahuje: *O lži, Proti lži, O manželském dobru, O svatě nevinnosti, O dobrou vdovství, O trpělivosti*); SVATÝ AUGUSTIN, *O milosti a svobodném rozhodování. Odpověď Simplicianovi*, přel. STANISLAV SOUSEDÍK –

Křesťanská vzdělanost / De doctrina christiana, jeden z méně rozšířených Augustinových nejznámějších spisů, v českém překladu naší přední mediévisty Jana Nechutové.

Spis *De doctrina christiana* zaujímá v korpusu Augustinových děl (podle Possidia byl autorem více než tisícovky knih) specifické místo i proto, že jeho sepsání trvalo Augustinovi přes třicet let. Začal na něm pracovat v době, kdy zasedl na biskupský stolec v Hipponu (kolem roku 396), ale dovedl jej pouze do poloviny třetí knihy (III,25,36). Znovu se k jeho dopracování vrátil teprve kolem roku 426 (informuje nás o tom ve svých *Retractationes*), navázal na tomtéž místě, kde před více než třiceti lety skončil, a jako by ani žádná časová prodleva neexistovala, dovedl dílo do podoby, již máme dnes k dispozici. To, co Augustinus vytvořil, se dá bez nadsázky označit za jeden z nejdůležitějších patristických spisů o biblické exegezi ve středověku a renesanci, a to navzdory tomu, že tato problematika není výhradním tématem Augustinova díla – z *De doctrina christiana* se stala nedílná součást západní kulturní tradice, stala se, slovy nedávno uspořádané konference na toto téma, „A Classic of Western Culture“.²

ONDŘEJ KOUPIL, Praha 2000. Přehled českých překladů z dalších Augustinových děl je dostupný in: TAĀANA VYKYPĚLOVÁ – PETR KITZLER, *Výběr překladů římských autorů do češtiny, příp. slovenštiny*, in: GIAN BIAGIO CONTE, *Dějiny římské literatury*, přel. DAGMAR BARTOŇKOVÁ A KOL., Praha 2003, s. 705n.

² SPOV. DUANE W. H. ARNOLD – PAMELA BRIGHT (edd.), *De doctrina christiana: A Classic of Western Culture*, Notre Dame 1995; druhý svazek sborníku je věnován právě recepci Augustinova díla ve středo-

Jana Nechutová předeslala svému komentovanému překladu úvodní studii s názvem *Vzdělanost a křesťanské učení* (s. 11-37), v níž čtenářům erudovaně přibližuje obsah Augustinova spisu, zasazuje jej do širšího kontextu a probírá rovněž dílčí problémy se spisem spjaté. Ústřední pozornost je věnována obtížně přeložitelnému názvu spisu, protože právě v něm se podle J. Nechutové nejjasněji zrcadlí Augustinova intence, která je pak konkrétně rozvedena v celém díle – překladem *Křesťanská vzdělanost* se autorka snaží postihnout Augustinův program „adaptace antické kultury křesťanstvím... způsob, jímž se Augustin přihlásil k Ciceronově teorii vzdělanosti...“ a odkazuje jím „... k antické vzdělanosti, která má stát ve službě Kristova učení“ (s. 14). Tento výklad Augustinova díla, opírající se do značné míry o klasickou práci Marrouvu,³ která je rovněž citována, lze označit za jakousi standardní interpretaci; na druhé straně je však třeba zmínit, že v některých pracích z posledních let je tento interpretační model zpochybňován a R. P. H. Green, zatím poslední překladatel tohoto Augustinova díla do angličtiny, pak dokonce explicitně říká: „Augustine is not, as suggested by the still influential work of Marrou, constructing a self-conscious

věku: EDWARD D. ENGLISH (ed.), *Reading and Wisdom: The „De doctrina christiana“ of Augustine in the Middle Ages*, Notre Dame – London 1995. K „druhému životu“ *De doctrina christiana* srov. též ILONA OPELT, *Materialien zur Nachwirkung von Augustins Schrift De doctrina christiana*, in: *Jahrbuch für Antike und Christentum* 17, 1974, s. 64-73.

³ HENRI-IRÉNÉE MARROU, *Saint Augustin et la fin de la culture antique*, Paris 1938.

counterpart to the classical idea of *doctrina* as ‚learning‘ or ‚culture‘, but rather performing the apostolically sanctioned task of Christian instruction“.⁴

Velkou pozornost věnuje J. Nechutová rovněž působení a vlivu spisu v pozdější době – propracovaná nauka o znacích (*De magistro*⁵), z níž v mnohém čerpala moderní sémiotika, známá distinkce *uti – frui* a pravidla pro exegezi Pisma jsou možná těmi nejživotnějšími a nejnositějšími prvky *De doctrina christiana*, které zanechaly hluboké stopy v myšlení i literatuře dalších staletí, včetně té z českých zemí (srov. s. 32n.).

Páté recenzované publikace tvoří komentovaný překlad spisu (s. 41-222), uzavírají ji soupisy pramenů a literatury. Je velká škoda, že se Vyšehrad neodhodlal navázat na precedens, který založilo vydání Bonaventurových *Breviloquií*, a nepřetiskl latinský text ani jako přílohu. Právě takový text, jako je ten Augustinův, by si však originál zasloužil, což dává implicitně najevo i sama překladatelka, která je nucena na jednom dvojznačném či komplikovaném místě uvést latinské znění v poznámce pod čarou.

Augustinův text klade na překladatele značné nároky, ať už díky složitě strukturovaným, rozsáhlým periodám, které si však díky symetrické kompozici v latině zachovávají vnitřní logiku a při pozorné

četbě i přehlednost, nebo díky užívání polysémantických lexik, kdy Augustinus pracuje s vícero významy najednou. Augustinova *sit venia verbo*, „*lactea ubertas*“ zase může v převodu svádět k mnohomluvnosti, zatímco na jiných místech se zdá, jako by autor na stylistickou stránku svého díla mnoho nedbal, neboť v jednom úseku užívá často stejných slov nebo slov utvořených od stejného základu (srov. s. 36n.).

Všechna tato úskalí musí překladatel brát v úvahu, musí je reflektovat, avšak zároveň nesmí k textu přistoupit s přehnanou pokorou – a nový český překlad J. Nechutové toto vše splňuje. Výsledkem je hladký, plynoucí a plynulý text, který není zatížen iluzí o ekvivalenci jednotlivých slov či slovních spojení v jazycích originálu a překladu a z jehož četby má čtenář požitky. Snaha přiblížit se originálu také pokud jde o zachování delších period, jež jsou pro Augustinův styl typické, s sebou někdy nese horší přehlednost jejich českého protějšku – část tohoto problému mohla být eliminována pečlivější jazykovou redakcí ze strany nakladatelství, která by dbala na důsledné kladení interpunkce, jejíž občasná absence, zvláště při oddělování vložených vět a volných přívlasků, či naopak redundance, např. u přívlasků těsných nebo u souřadně spojených vedlejších vět, může čtenáře mást.

Je nepochybné, že konkrétní překladatelské řešení je vždy ovlivněno individuálním vkusem jeho autora a mnoha dalšími subjektivními faktory. U vědomí této subjektivity a právě díky ní však lze také téměř vždy předložit k filologické diskusi alternativy, jež se sice mohou v některých případech jevit jako pouhé „akcidentální“ variace, zapříčiněné osobními preferencemi překladatele/recenzenta, avšak které mohou přesto přispět k otevření nových pohledů na pře-

⁴ AUGUSTINE, *De Doctrina Christiana*, edited and translated by R. P. H. GREEN, Oxford 1995, s. IX.

⁵ Tento spis je obsažen v již citované práci KARLA SVOBODY, *Estetika svatého Augustina* (srov. pozn. č. 1), která vyšla v Praze roku 2000, nikoli v Brně roku 1996, jak je v recenzované publikaci nedopatřením uvedeno (srov. např. s. 225, 230).

kládaný text. Namátkou uvedme několik takových míst i z recenzované knihy, u nichž lze navrhnout alternativní možnost výkladu (či překladu). Někde by stačilo přeformulování, aby výsledný překlad působil srozumitelněji, případně aby v češtině nesváděl k dvojznačnému výkladu; srov. např. s. 79: „... vojenské zástavy a praporec dávají pomocí zraku najevo vůli vojevůdců“ (*et vexilla draconesque militares per oculos insinuant voluntatem ducum*) – „... vojenské zástavy a praporec, které jsou vnímány očima, dávají najevo...“, nebo „... vojenské zástavy a praporec dávají očím najevo...“⁶ s. 87: „... přistoupíme k výkladu a rozboru temných míst, a to tak, abychom mohli pro objasnění temnějších výroků použít příkladů z těch lépe srozumitelných, (sic) a aby některé výpovědi jasných výroků odpomohly pochybnostem u výroků nejasných“ (... *in ea, quae obscura sunt aperienda et discutienda pergendum est, ut ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla et quaedam certarum sententiarum testimonia dubitationem incertis auferant*) – lépe snad „... a aby svědectví některých jasných pasáží odpomohlo...“; s. 91: „Jejich nohy jsou ostré k prolévání krve“ – *oxys* totiž v řečtině znamená i rychlý“ (*acuti pedes eorum ad effundendum sanguinem; ožžou enim et acutum apud Graecos et velocem significat*) – lépe: „... *oxys* totiž v řečtině znamená jak ostrý, tak rychlý“).

Někdy je totéž slovo přeloženo v téže pasáži jednou příznakově, podruhé nikoliv, ačkoli smysl příznakové použití vyžaduje; srov. např. s. 89: „... na jedné

straně můžeme ‚tělo‘ chápat *ve vlastním smyslu*..., na druhé straně mohou být pod lidmi... *přeneseně* chápání křesťané. Když nyní *spojíme* významy, s nimiž přišli oba překladatelé, napadne nás jako nejpravděpodobnější možnost, že je zde *vlastně* podán příkaz...“ (... *quia et caro posset accipi proprie...*, *et domestici seminis translate Christiani possent intellegi... Nunc autem collato interpretum sensu probabilior occurrit sententia proprie de consanguineis non despiciendis esse praeceptum...*) – lépe „... na jedné straně můžeme ‚tělo‘ chápat *ve vlastním smyslu*..., na druhé straně mohou být pod lidmi... *přeneseně* chápání křesťané. Když nyní porovnáme (*collato*) významy..., napadne nás..., že je zde *ve vlastním smyslu* (*proprie*; tzn. ‚nikoli přeneseně‘) podán příkaz...“

Na některých místech došlo k lehkému významovému posunu, srov. např. s. 92: „... pokud chceme respektovat *antický jazykový úzus*“ (*consuetudinem veterum*; lépe „starobylý jazykový úzus“); s. 92: „Čistota jazyka je tedy pouze do držováním nám již vzdálené normy, stvrzené autoritou starých mluvčích“ (*Quid est ergo integritas locutionis nisi alienae consuetudinis conservatio, loquentium veterum auctoritate firmatae?*) – lépe snad „... zachovávání zvyku jiných; zachovávání normy, jak ji ustanovili jiní...“; s. 93: „Je tedy možné nechat to prostě být, *když na tom nikomu nezáleží* a není-li tím ohroženo správné pochopení smyslu“ (*Ista ergo facile etiam contemni possunt, si quis ea cavere noluerit quae sano intellectui nihil detrahunt.*) – přesněji snad „Je tedy možné nechat to prostě být, nechce-li se někdo vyvarovat toho, co neohrožuje...“; s. 104: „... jsou dva typy nauk, které se *uplatňují i v morálních zásadách pohanů*“ (*duo sunt genera doctrinarum quae in gentilibus etiam moribus exercentur*) – snad lépe

⁶ Na prvním místě je vždy uveden překlad z recenzované knihy, následuje latinský originál a návrh alternativního přetlumočení.

volněji „... dva typy nauk, které mají místo (se obvykle pěstují) i v pohanském světě“.

Zmíněných několik poznámek nemění nic na skutečnosti, že recenzovaná publikace, která vznikla jako další projekt v rámci Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty, přináší díky Janě Nechutové jeden z důležitých Augustinových spisů v kvalitním českém překladu, jež jistě přivítají nejen odborníci z řad filozofů či teologů, ale všichni ti, jimž není lhostejné, jak a na základě čeho se formovalo kulturní zázemí, které dnes tvoří neodmyslitelnou součást našeho světa.

Petr Kitzler (Brno)

FRANTIŠEK ŠIMON, Terminologia medicinae antiquae. Beiträge zur Geschichte der medizinischen Terminologie.

Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 2003, 94 s. ISBN: 80-7097-540-7.

František Šimon legt mit seiner Monographie *Terminologia medicinae antiquae* sieben Beiträge zur Geschichte der medizinischen Terminologie vor. Er hat diese zwar bereits an anderer Stelle vortragen oder veröffentlicht (vgl. die bibliographische Bemerkung, S. 92-93), in dieser geschlossenen Form und einheitlich in deutscher Sprache liegen sie jedoch zum ersten Mal vor.

Den Auftakt macht ein überblickender Beitrag *Über die historische Forschung der medizinischen Terminologie* (S. 9-18), in dem Š. die Geschichte der medizinischen Terminologie als Teil der Geschichte der Medizin verständlich macht. Bei seinen Ausführungen schlägt Š. den Bogen vom frühen Griechenland

bis zur Gegenwart und arbeitet dabei die wesentlichen Meilensteine dieser Geschichte überzeugend heraus. Besonders hervorzuheben ist u.a. die umfangreich angeführte Forschungsliteratur, von der ausgehend weitere Forschungsarbeiten möglich wären. Daran anschließend folgt sein Beitrag „Über den Bedeutungswandel der Suffixe -itis, -oma und -osis in der medizinischen Terminologie“ (S. 19-39), in dem Š. die drei für die medizinische Terminologie bedeutenden Suffixe in ihrer formalen Systematik erläutert. Hierbei zeigt Š. auch die Veränderungen auf, die sich im Lauf der Zeit ergaben. An seine Ausführungen zur klinischen Terminologie schließt sich der Beitrag „Was ist λύγξ κενή? (Thuc. II 49, 4)“ (S. 40-45) an. Š. trägt hier zu der zahlreichen Forschung um die Seuchenbeschreibung des Thukydides bei, indem er ein dort geschildertes Symptom unter sprachgeschichtlichen Aspekten näher verfolgt. In einem weiteren Beitrag *Die Pestbeschreibung des Thukydides als Übersetzungsproblem* (S. 46-55) widmet sich Š. in einem Übersetzungsvergleich dieser überlieferten und medizinhistorisch ungemein bedeutenden Textpassage. Mit „Kann μάια als ‚lady doctor‘ übersetzt werden?“ (S. 56-58) beschäftigt sich Š. mit einem immer noch nicht geklärten Problem der Geschlechtergeschichte, inwiefern mit dem Terminus μάια auch eine Ärztin bezeichnet wurde. Š. verläßt das klassische Griechenland, wenn er sich in seinem Aufsatz „Zu Galens medizinischer Terminologie“ (S. 59-69) einem der großen Protagonisten der antiken Medizin, hier aus der römischen Kaiserzeit, zuwendet. Š. versteht es, in gekonnter Weise einen Einblick in Galens Beitrag zur Geschichte der Medizin zu geben. Abschließend blickt Š. in „Krankheitsbezeichnungen bei Galen, Caelius Aurelia-